

Megjelenik a lap **Temesvárott** minden kedden.

Előfizetési díj akár helyben, akár postai szétküldéssel:

Egész évre 6 ft. pp. = 6 f. 30 kr. ujp.
Fél évre 3 ft. pp. = 3 f. 15 kr. ujp.

A helybeli előfizetők a lap házhozordásáért rendelést tehetnek a lap kiadó hivatalában.

Szerkesztői iroda: belváros, bécsi utca 68. szám, első emelet.

DELEJTÜ.

A tudomány, anyagi érdekek és szépirodalom közlönye.

Jelige: Csak az a nemzet vész el, mely önmagát elhagyja.

Előfizetheti helyben a szerkesztőségénél, vagy a helybeli könyvkereskedésekben; vidéken minden cs. kir. postahivatalnál szerkesztőséghez utasítandó bérmentes levelekben.

Hirdetések minden közhasználatban lévő nyelven fölvételnek. A beiktatásért minden három hasábos egyes sorért 4 p. vagy 7 uj krajcárnyi díj számítottatik.

Kiadó hivatal: belváros, bécsi utca Uhrmann Márton műkereskedésében.

Kedd, november 1. 1859.

44. szám.

Második évi folyam.

A Csángó-Magyarokról.

(Eredeti levél 1781-ből.)

A Károlyfehérvári Batthiány-intézet hahlatlan emlékü alapítója, gróf Batthiány Ignác erdélyi püspök, mindjárt püspöksége kezdetén 1780-ik év decemberhó 7-én Egerből*) Zöld Péter csik-delnei plébánoshoz egy levelet menesztett, melyben meghagyja, hogy ez, a Csángó Magyarok állapotjáról szerzett tapasztalatait vele közölje, és egyszersmind véleményét nyilvánítsa: Mikép lehetne ezen elhagyott rokon népénél a vallásügyet célszerűbben elrendezni? — Zöld Péter főpásztora parancsolatának hódolva, tudósítását 1781-ik év januárhó 11-én megtette, melyet ő deák nyelven levél formába állított össze. Ezen tudósítás sok tekintetben tanulságos és érdekes. Ez oka, hogy azt a „Delejtü“ hasábjain a magyar olvasóközönséggel megismertetni kívánom. Azonban előbb szükség Zöld Péter környülményeivel is röviden megismerkedni.

1764-ben, midőn Erdélyben a határszélbeli katonaság fölállítását szerveztetett, a Székelység is fegyver viselésre kényszerítettet. Ezen erőszakos mód, mivel a székely nemzet ősi szabadságát lényegesen sértette, közöttök előbb forrongást, később nagy mozgalmat idézett elő, mely véres összeütközésben is jelentkezett; de végre mégis a hatalmas erő által elnyomatván, a kormányilag már előre elhatározott rendszer életbe lépetett. A Székelyek között igen sokan voltak, kik az új rendszerbe magokat beilleszteni nem engedték, és készebbek voltak inkább honukból kiköltözni, mintsem az erőhatalommal reájok kényszerített fegyvert elfogadni. Ez okból Csik, Gyergyó és Háromszékből sok Székely családotul Moldovába vándorlott. E tájt Zöld Péter Csik-Szent-Léleki lelkész levén, mint maga is székelyfi, népszónoklatai által e mozgalomban részt vett, és ezért a fegyvert viselni nem akarókkal ő is kénytelen volt Moldovába menekülni, honnan két hónap mulva visszatért hazájába, és Mádéfalván atyja házához vonta meg magát; de itt egy éjjel elfogatott, katonai őrizet alatt Károlyfehérvárra hurcoltatott, és ott katonai fogságba záratott, hol egy éven tul kínos rabságot szenvedett. Innen egy jó alkalommal a szabadságot

szerető merész lelkész, őrei figyelmét kijátszván, szerencsésen kimenekült, és újból Moldovába hivei közé futott; hol a hittérítő atyák főnökének engedelméből, valamint ezek, ugy a Csángó Magyarok között is hosszas ideig lelkészi hivatalt folytatott; mi által alkalma nyílt, hogy a Csángó Magyarok állapotjáról magának elegendő tapasztalást szerezzen, mivel mint lelkész azoknak majd minden községeit bejárta, beutazta. — 1768-ban az általános amnestia-adáskor visszajött újból Erdélybe, és előbb csik-delnei, azután Csik-Szent-Imrei plébános lett, és e minőségben halt meg 1795-ik év juniushó 25-én, mindvégig köztisztelettel és népszerűséggel bírván; mit leginkább népbeszédei miatt érdemelt meg.

A fenn említett levél, melyet én egész terjedelmében közlök, magyarul így hangzik: *)

„Nagyméltóságú gróf, erdélyi püspök, kegyelmes uram!“

Nagyméltóságodnak a közelebb elmúlt 1780-ik év decemberhó 7-ről költ kegyelmes levelét azon hó 27-én volt szerencsém olvasni, melyre hogy azonnal nem válaszoltam, mivel sok lelkészi elfoglalásom gátolt, excellentiádtól alázatosan engedelmet kérek. Most már hódolok nagyméltóságod parancsolátjának; de hogy az ügyet tisztábban, mintegy dióhéjba összeszorítva adhaszam elő, némely környülményeket előlegesen megemlítni szükségesnek vélek. Még pedig:

1-ör Zsigmond magyar király alatt 1420-ik évben (mint a hazai krónikák és naplók bizonyítják) Erdély fejedelemségből sok magyar, vagyis inkább székely és szász család vándorolt ki Moldovába; melyek ott letelepedvén, külön községeket képeztek. Ezen községek vallásügyi tekintetben, az akkor virágzásban levő bákói és milkovi püspökséghez tartoztak. Idő jártával részint beháboruk, részint a tatárok és törökök dúlásai miatt, mind a bákói, mind a milkovi püspökség egészen elpusztult; és a bevándorolt magyarok és szászok maradékai is a fenebbi okok miatt annyira kihaltak, hogy a szászoknak még a nevezete is kiveszett, falvaik pedig tökéletesen puszták maradtak. A megmaradt magyaroknak maradéki jelenleg Moldovába elszéledten élnek, kilenc anyaegyházra van-

*) Kineveztetett erdélyi püspöknek 1770-ik év juniushó 24-én, és beiktatott 1781. augushtó 12-én.

*) Az eredeti levelet, püspöki titkár főt. Kolosi Antal ur volt szives velem közleni, kinek többszöri barátságos közleményeiért ezennel hálámat nyilvánítom. (Közlő.)

nak osztva, és magokat Csángó Magyaroknak nevezték, és nevezik maiglan is; ámbár közöttük. mint ez az öreg hagyományok elbeszéléseiből, és némely családok vezetéke nevéből kitűnik, most is sok szász család él; de ezek már annyira elkorcsosodtak, hogy anya nyelvüket egy sem beszéli többé; holott a moldovait, azaz : az oláhot és magyart mindenik érti és tudja; de ezt ők nem oly tisztán mint mi, hanem selypesen szokták hangoztatni.

2-or Minekutána azon fennemlített két virágzó püspökség elpusztult, a bákói püspöki címetet, a mint ezt az alább megemlített missionarius atyák hiteles értesítéseiből tudom — mindég egy lebergi kanonok szokta viselni, kinek jogához tartozik, missiói főnököt kinevezni, és maga helyett helyettest rendelni. Közvetlenül azonban ezen hittérítő atyák a római hitterjesztő társulat alatt állnak; kik közönségesen Rómából küldetnek ide, Szent Ferenc rendiek, és tisztán olaszok. Kik, mivel sem az oláh, sem a magyar nyelvet nem értik, nem beszélnek, azon kilenc anyaegyházat nem csak nyomorultul, hanem lanyhán is kezelik. Nyomorultul, — mondom, a nép nyelvének nem tudása miatt; lanyhán pedig, mivel a pénz összekapartására több gondot fordítanak, mint hiveik lelki üdvösségére. A mi abból is kiviláglik, hogy a midőn a kilenc missio évet eltöltvén, hazájukba térnek vissza, a mint a nép mondani szokta : nyakig pénzesen mennek Olaszországba, a nélkül, hogy itt hittérítő-létükre bár egyetlen egy lelket térítettek volna meg az eretnekségből a jó utra. Azért e sajnálatra méltó emberek az ur istenhez fohászakodván, kéri : hogy rajtok valahára könyörüljön; a magyar király fegyverét szerencséltesse; és a római szent atya szívért kormányozza úgy, hogy az olasz hittérítők helyett, magyar lelkészeket, és oly lelki gondviselőket, kik nyelvükön beszélnek, küldeni kegyeskedjék.

3-or Az első anyaegyház Jassiban van. Itt lakik a hittérítő atyák főnöke. egy más hittérítő társával együtt. A paplak úgy szintén a templom is fából készült. A katolikus hivek száma 2 ezeren felül van, kik részint a fennirt bevándorolt magyarok és szászok ivadékai, részint különböző időben oda futott magyar, német, lengyel és más európai menekvők : kik napi kenyerüket kézmunkájuk által szerzik meg. — Ennek egy fiókegyháza van Sise-Kiperest folyócska mellett, hol a hivek mind posztó készítő, kiket ezelőtt 15 évvel Gyika Gergely fejedelem, kinek a török 3 éve fejét vétette, hozatott be külföldről.

A második plébánia Mugyiló mezővárosban van Podoliának szőlén. Itt csak egy hittérítő atya lelkészkedik. Több fiókegyházzal bir oláh falukban, hol a magyar hivek szétszoltan kövágással tengetik éltöket.

A harmadik a Szerett vize mellett Reketin nevű faluban van, melyet magyarul Dunafalvának neveznek. Ennek a víz két partján, melynek körülete 3 mérföldnél többet tesz a magyar falvakban 17 fiókegyháza van. Ezeket lelkileg a hittérítő atyák legifjabbika látja el.

A negyedik a fenn említett Szerett és Moldova vize között Szabófalván fekszik. Filiái : Halocsest, Gyerjest. Ficzkofalva, Kokosel, Ankucza és Urbyt. Valamint a többiben, ugyszintén itt is csak egy hittérítő működik.

Az ötödik a Moldova folyam tulsó partján Tulpa nevű faluban van. Fiókjai : Vále-Albu, Bergován, Homicsin, Turturesd, Maiskátsi, Felső-Merzsinán, Sáska és Vána. Ezen plébánia sokszor áll üresen, kivált ha a hittérítő atyák nincsenek még teljes számmal. Ily esetben aztán a szomszéd szabófalvi lelkész szokta ellátni.

A hatodik a Beszterce vize mellett, Kalugerpatakan áll Fiókegyházai : Barát, Alsó-Merzsinán, Fund, Fontina, Blegyest, Kömpén, Tázló, Formoszu, Szalonz, Jánosvölgye, Ungureu, Plubok, és Bákó mezőváros a Szerett és Beszterce összefolyásánál. Itt a híres püspökség romjai jelenleg is látszanak; a püspöki templomot azonban valami nemegyesült barátok, kiket itt Kalugereknek szoktak nevezni, foglalták el. — Ezen mezővárosban hajdan a szent ferencieknek is nagy zárdájok volt. Ennek romjai ma is jól láthatók, sőt a templom falai szinte épek.

A hetedik plébániát teszi a bogdánfalvi, az előbbinek közelében. Fiókegyházai : Szőlőshegy, Sospatak, Ujhegy, Vály-laka és Alsó-Fund,

A nyolcadik a Forrófalvi. Ehez tartoznak : Kövaspatak, Klese, Nagy-Patak, Nagy-Lunkán, Diószin és Nagy-Szöllős. Ezen plébánia egész Moldovában a legnépesebb; csupán Forrófalván több van 500 gazdánál, kik sok jó szántóföldekkel, szőlőhegyekkel, és igen izletes gyümölcsfákkal birnak.

A kilencedik anyaegyház Gorzafalván a háromszéki hegyek tövében áll. Van fiókegyháza Tátrós és Okna mezővárosokban, melyek sóbányáikról híresek; ugyszintén : Petruska, Káson és Hersa falukban az erdélyi ojtózi veszteglő intézet közelében. — Jelenleg csupán csak ez az egy plébánia áll még fen azokból, melyek hajdan a híres milkovi püspökséghez tartoztak. Innen nem messze fekszik Milkó nevű falucska, mely nevezetét hihetőleg az ott folydogáló hason nevet viselő folyócskától kaphatta; itt egy nagy elpusztult városnak, és abban egy nagy püspökségnek romjait most is jól láthatui.

4-er Boldog emlékezetű Korvin Mátyás magyar király alatt, a fenn említett magyarokon kívül, Magyarhon és Erdélyből sok magyar vándorolt ki Moldovába. Kik mivel Husz János tévelygő hittanát vallották, hazájukból száműzettek. Ezeket az akkori fejedelem István, kit kortársai harcias (bellicosus) mellék névvel illettek, örömet befogadván, a Pruth vize partján telepítette meg, hol egy nagy mezőváros épült, melyet Husz hivei, patriarkájok emlékére Husz városának kereszteltek meg. Ezenkívül ugyan csak a Pruth partján, az előbbtől nem messze még egy falut is telepítettek, Prágai Jeromos a Husz kedves tanítványa tiszteletére Szent Jerominusnak nevezvén el. — Mely neven nevezetik mindkettő jelenleg is.

Ezen eretnekek egy részét később említett István vajda országából kiüzte; kik Tatárországba Krimia szé-

lére húzódtak, és itt egy Csöböröcsök nevű mezővárost, és három falut, u. m. : Szent-Antalt, Szent Jánost és Szent-Pétert alapították.

Eredetileg ezen helységek lakosai mind eretnek-ségben sinylődtek; de később az igaz keresztény kato-lika vallásra tértek át. — Ez mikor történt? s kinek vagy kiknek apostoli szorgalmuk által? — Azt minden szorgalmas utánjárásom után is kipuhatolni képes nem voltam. A csöböröcsöki öregektől ugyan hallottam, hogy az elmúlt század vége előtt több évekkel, egy magyar lelkész, Vaszi pap nevű közöttök több ideig tertozko-dott, és hogy e század elején újból Csürös pap, ki ott közöttök hala meg, tiz évig terjeszté nálok az isten igéjét: de hogy megtérítésüket ezeknek lehet köszönni? hitelesen állítani nem lehet.

Huszt városában a hittérítő atyák közül mindég egy lelkészkedik; Csöböröcsökre pedig felette ritkán jut lelkész, részint a hittérítő atyák hivatalokhoz képest igen kevesen vannak, részint mivel azok közül is alig találhatik egy, ki magát az oda való menetelre, kész lenne elszánni.

Miután ezeket előre bocsátottam, most immár excellentiád kérdésére kívánok tisztelettel röviden felelni: — 1764-ben midőn Erdélyben a határszélbeli katonaság a székelység között felállított, sok csiki, gyergyói és háromszéki székely, a fegyver hordozás terhétől megszabadulni akarván, családokkal együtt Moldovába vándoroltak. Ezek engem sűrű kérelmeikkel arra ösztönöztek, hogy magam is velök együtt hazát cseréljek. Az ő helytelen sürgetéseiknek helyt adván, és az ifjuság hevétől is elragadtatván, én is velek Moldovába költözködtem, hol sok lelki gyötrelmek között két hónapig éltem. Ekkor hazámba, nevezetesen Csik Székbe tértem vissza, és Mádéfalván az atyai házhoz szállottam be; de itt egy éjjel reám rohanva, elfogtak, és kemény katonai fedezet alatt Károlyfehérvárra hur-coltak, hol a katonai fogházba zártak és egy évnél tovább tartottak. A hosszadalmas fogság nyomoruságait a kétségbeesésig megunván, megmenekülésemről kez-dtem gondolkodni, és egy szerencsés órában öreim figyelmét kikerülvén, mogorva fogságomból kimenekül-tem, és újból Moldovába, elhagyott feleim közé siettem. Itt a hittérítő atyák főnöke engedelméből nem csak szerencsétlen feleim, hanem a Csángó Magyarok között is öt évig lelkészi hivatalt folytattam; reám bizatván a kalugerpataki plébániához tartozó fiókegyházak, u. m. : Kömpén, Tázló, Formoszu, Szalonc, Jánosvölgye, Un-gureu és Plubok.

1767-ben egy alkalommal Jassiban a hittérítő atyák főnökénél lévén, ez felszólított, hogy husvét után u. m. májusban a husztvárosi öreg lelkészszel, Ferenc atyával utazzak bé Tatárországba, a fenn már említett csöböröcsöki magyar hivekhez, azoknak lelki vigasztalására és gyarapodására. Én tekintetbe vévén ama sok lélek elhagyatott állapotját, az utazás veszedelmeivel mit sem gondolva, e kérésre örömet reá állottam, és saját alkalmammal Huszt városába Ferenc atyához si-ettem. Innen alkalmamat vissza bocsátám, és egy tatár

lovat vásárolttam, melyet felhámozva egy szekér eleibe — ezt itt ök „Karucának“ hívják, — fogtam, melylyel egy szerda nap a Pruth vizén általkeltünk, és csak ketten utaztunk Tatárország felé, csupán a moldovai fejedelem utlevelével levén felfegyverkezve. — Az egész uton a kocsis kötelességeit mint fiatalabb én tel-jesítém. — Négy napi szakadatlan utazás után szombat este szerencsésen megérkeztünk Csöböröcsökre a népség legnagyobb öröme; kik kimondhatlan örömköben sűrű könnyeket hullattak, — Itt a közköltésen épült, és jó állapotban tartott papi lakba szállottunk meg, hol az éjet békével töltvén, ott helyben tizenegy napig ma-radtunk.

Más nap, u. m. vasárnap reggel, a reggeli szokott imádságok elmondása után a gyontatáshoz kezdettünk, mely szentségben az öregebbek közül e reggel feles számuakat részeltettünk. 11 óra tájt, miután a szent misét elmondottuk, és a meggyontak között az oltári szentséget kiosztottuk: Én, a — Csöböröcsökről és a körüllevő már egyszer említett 3 falvakból felette nagy számmal összesereglett néphez: „az igaz keresztény vallási életről“ (de vita legi christianae conformiter agenda) magyar nyelven egy egyházi beszédet tartottam. — Ezután kurta ebédet evén, délután két órakor a nép katekizálásához fogtam, és a szentségekről általánosan; a keresztségről pedig részletesen, ugy szintén: a keresztyák kötelességeiről is nekik okta-tást adni igyekeztem. — Mivel pedig az öregebbek hü elbeszéléséből nyiltan kitünik, hogy közöttök már 17 év óta lelkész nem működött; azért előttünk igen hi-hetőnek látszott, hogy ez idő alatt született gyermekek a helyes és erényes keresztléshez szükséges kellékek nem-tudása miatt, hiányos keresztelésben részesültek. Ez okból magunk elébe hivatván a bábákat, és egy okosdi (licutiatus) mintegy 90 éves emberkét István deákot, ezeket a keresztség kiszolgáltatása ügyében kikérdeztük, és valóban igen is bebizonyult, hogy a keresztelés lényege ellen hiba követtetett el; mert ugyan is: a bábák a csecsemőt fürdőbe fektetvén, és azokra jobb kezekkel három keresztet vetvén, az egész keresztelést bevégzettnek tartották. Ama okosdi öreg is hasonlókép keresztelt, a gyermeket a bábák által a fürdőbe tétette, azokra keresztet húzott jobb kezével, a keresztség formáját elmondta; de ezenkívül minden egyéb más szertartást elhanyagolt. Ennélfogva az egész helységet házanként jártuk el, hol a 17. évig való gyermekeket és leányokat a keresztség szentsé-gének helyes felvételére tanítottuk, mi egész késő éjig eltartott.

A következő napok reggelén is hasonlókép szün-telen a korosak gyontatásával foglalatoskodtunk. Azután misét mondván, oltári szentséget osztottunk, és a hit-tanítást folytattuk. Délutánoként az ifjuságot a vallás-ban gyakorlottuk; délután 4 órától kezdve egész késő estig a 17 éven alóli gyermekek keresztelésével vol-tunk elfoglalva, mi 3 napig tartott. — Ezen rendet folytattuk az 5—9-ik napon is. Végre is tartózkodásunk két utolsó napján. Miután a gyontatást, a communio

adást és a 17. évig való gyermekek megkeresztelését elvégeztük volna; az egész népet a bűnbánatra, töredelmességre, a hit remény és szeretetre, úgy az olvasó elmondása módjára tanítottuk, melyet jelenlétünkben elmondani reméltük; és hogy bennünket jól megértettek, örömmel tapasztaltuk. Délutánonként 12 szülésznőt a a keresztség helyes, és érvényes feladására, — egy néhány embert pedig a haldoklók körüli bánásmódra gyakorlottunk be. Egy szóval minden fáradságunkat, és igyekezetünket arra fordítottuk, hogy ezen elhagyott nép eljövételünk után is, a mennyiben mostoha körülményei megengedik, elegendő lelki vigasztalásban részesülhessen.

Én ezen népet valóban istent félőnek találtam. A nagyobb bűnnek még árnyékától is fél. A vasár- és ünnepnapokat az ó-kalendariom szerint szokta megülni. Az egyházi böjtöket, a négy kántor böjtöket és az ünnepek vigélye böjtjeivel (cum vigiliis festorum) igen szorosan, csak kenyérrrel és vízzel tartja meg; úgy a szerda, péntek és szombat napot is. A templomba minden vasárnap és ünnepen kétszer megyen, és ott „könyörülj rajtam isten,“ magyarul, más magyar templomi énekekkel. Ezen felül a páduai szent Antal responsumát magyarul naponta kétszer mondja el, valamint a „Miatyánk, Üdvöz légy és Hiszek egy istent“ délelőtt harminc, délután pedig tizenöt versen imádkozza el. A litániákat pedig még a legifjabb gyermek is könyv nélkül tudja, és úgy énekl.

A templom a helység közepén áll; kőből van építve, de tornya fából. Van benne 2 ezüst jól aranyozott kehely, 4 különböző színű mise-ruha, (casata) egy szóval: minden tisztességes módon. Van egy asztalos által fából készült oltár is, melyen a boldogságos szűz Máriának mennybe menetele díszlik.

Minekutánna tehát mind azokat, miket feljebb megemlíteni szerencsés voltam, isten kegyelme által megerősített és megáldott csekély emberi erőnkkel elvégeztük és elrendeztük volna, ide érkezésünk 12-ik napján reggel a szent mise elmondása után a népnek áldást adtunk, és elbucszunk, s ugyan azon alkalommal melyel ide jöttünk, tértünk vissza Moldovába. A nép sűrű sirás és zokogás között bennünket fél mérföldig kísért, és szüntelen az isten minden szenteire kért, hogy számára a hittérítő atyák főnökétől lelkészt eszközöljünk, melyet mi Jassiba érve a főnöknek Oviller József atyának híven előterjesztettünk; de a mint én hiteles tudósításból tudtam, még 1768-ben közöttök lelkész nem volt; minek oka főleg az, hogy 1767-ben a moldovai hittérítő atyák közül kettő elhalván, ők még Moldovára is elegendő számmal nem voltak. — Később, ha valjon Csöböröcsökre küldett-e lelkiatya, vagy sem? azt én bizonyosan nem tudhatom; mivel 1768-ban általános bűnbocsánatot (plenari indulgentia) nyervén, én is a kimenekült székelység nagyobb részével visszatértem Erdélybe. Azonban excellentiádnak parancsolatját olvasván, azonnal irtam a forrófalvi kántornak az iránt, és mihelyt onnan biztos

hírem leend nagyméltóságodat a felől alázatos tisztelettel tudósítani el nem mulasztom.

A mi pedig nagyméltóságodnak azon kérdését illeti: Mikép lehetne azoknál a vallás-ügyet lelki-tüvösségükre nézve célszerűbben elrendezni? — Megvallom: ebben én véleményt adni nem tudok. — Mivel azon magyar hivek ott vallási ügyben egészen a romai hitterjesztő társulat alatt vannak; a közöttök lelkész-kedő olaszok pedig éppen ezen társulattól, oly sok pápai bullákkal, melyek egyházbóli kirekesztést (excommunicatio) és más egyházi fenytéket (censura) tartalmaznak, — vannak ellátva, hogy közöttük, az ő akaratjuk ellenére senkinek lelkészkedni ott nem lehet. Azon kívül ezen missionariusok oly kimondhatlan el-lenszenvet tanusitnak más nemzetek, főkép a magyarok irányában, hogy igen kevésnek lehet kedve közöttük több ideig megmaradni. Mit a közelebről oda ment magyar szerzetesek példája is elegendőleg tanusit, kik az olaszok ármánykodásai miatt már az első év végével egyházaikból kitétettek, és hazájokba visszatérni kénytelenítették. Én is csak úgy tengődhettem közöttök, hogy XIII. Kelemen pápának a moldovai vajdához irt engedményével voltam ellátva.

Annálfogva csekély véleményem szerint a dolgon csak úgy segíthetni, ha a fenn említett Római hitterjesztő szent társulatnál azt lehetne kieszközölni, hogy a mostani Moldovában levő olasz lelkészek helyett, Erdélyből oly világi, vagy pedig szerzetes papok tés-senek, kik mind a magyar, mind pedig az oláh nyelvben tökéletesen jártasak; mire nézve belátásom szerint legcélszerűbbek lennének a szent-ferenc rendiek Erdélyből; kik között mindég igen sokan találtnak olyanok, kik mind a két nyelvben otthonosok. — Ily lelkészekre pedig itt oly nagy szükség van, hogy mindaddig mig ott csak olaszok lelkészkednek, a szegény hiveket igazi keresztény katolikusoknak mondani nem lehet; mivel az olasz papok a nyelvek ismétletlensége miatt, azokat sem a vallásra, sem a hitágazatokra sat. oktatni nem képesek; úgy annyira, hogy közülök legtöbben 6, sőt 9 év alatt is, mig t. i. moldovai hiveik között vannak, csak egy predikációt vagy más egyházi oktatást nem tartanak, megelégedvén egyedül a szent mise elmondásával. — Ezenkívül csak a nagy ur isten tudhatja: miképpen képesek hiveiknél a gyontatást elvégezni? — Én legalább azt vélem, hogy az talán soha tökéletesen nem történt meg; mivel a bűnbánó gyónónak nem értették sem bűneit, sem pedig azon könnyű-ményeket, melyek a bűn nagyságát és minőségét meg szokták határozni. És valóban, azon ügyefogyott magyar hivek közül nekem sokan könnyullatások között panaszkodtak, hogy ők teljes életökben, gyóntatójoknak nyelvbéli ismeretlensége miatt, még soha érvényesen meg nem gyónhattak.

Ezek azok kegyelmes főpásztorom, miket excellentiádnak röviden, de hűen megírni kötelességemnek tartottam. Ezek egy részét hosszas tapasztalásomból tanultam, más részét az oda való Csángó-Magyaroktól,

azoknak lelkészeitől és a moldovai bojéroktól magoktól hallottam, sőt sok holmit Petrás Mihály nevű volt forrófalvi kántor kézirati naplójából, mely a forrófalvi egyházban őriztetik, és 1671. évről kezdődik, jegyzettem ki. — Azonban igen sok dolgot, mivel az excellentiád kiadásával nem voltak összefüggésben, kihagytam. Én is immár sokat felejtettem el. — Egyébiránt alázatos kézesókolásom után a legmélyebb tisztelettel öröklök

Nagyméltóságodnak, Csik-Delnén 1781. juniushó 11-én

a legalázatosb szolgája, és érdemetlen káplánja
Zöld Péter mp. Csik-Delnén plébános.

Itt vége szakad ezen egyhangu, de érdekes levélnek. Mi pedig az irónak, ki tudósításához az anyagot oly szerencsétlen környülmények között szerzette meg, emlékére kívánjunk áldást.

Közlí Dr. Otvös Agoston.

Levelezések.

Brassó october 18-án 1859. Alig kondult el a vészharang a szerencsétlen Szászváros (Broos) felett, s már ismét városunk volt egy borzasztó tüzvész színhelye. Tegnap 10 órakor tűzilárma riasztotta fel békés polgárinkat álmokból, (mert itt ily időben már mindenki alszik) s a rögtön rendkívüli erővel kitört vész helyére hívá. Bár a sok jelen-

voltaknak egy csekély része tett volna is valamit — egyebet kiáltás s lármázásnál, — de nem — itt nálunk éghet bár a harmadik szomszédnak háza, segítség, oltás, vízfordás végeztet kezet senki sem emel; s valóban csak derék s lelkes cs. kir. rendőrbiztosunknak köszönhetjük, a mi csekély e részben történt. — A tűz éjjél utáni 1 óráig tartott, s (tudtunkkal) 5 öt ház s tán 6—8 csür sat. lön áldozata. — Felemlitendő a cs. kir. katona-őrség szép tartása, kik is minden parancs s nógatás nélkül neki láttak az oltásnak. Az őrsereg Mazuchelli cs. kir. gyalogezred 4. századából áll.

Havi M. ur társasága 20-án hagyandja el városunkat; bucsuzásul még tegnap a „Hochzeit bei Laternenschein“ (eljegyzés lámpafénynél) s „Szamártej“ adatott Schaffüttl Minka kardaloknő jutalmára; s holnap az „Éjszak csillaga“ végelődásul adatik. — Inneni elutazásakor ugylátszik a társaság gyérülni fog; Ferenci Izabella k. a. máris elment vendégszerepelni Temesvárra (?); Komáromy Pestre megy; s — ha igaz — a derék Káldi karmester is elhagyandja Erdélyt, az „ingrata patria“t. — Sajnáljuk — mert mindhárom nagy s tán pótolhatlan veszteség reánk nézve.

Multkor említett Fink ifju festész nem sokáig volt örömünkre festményei kiállításával; egy gazdag oláhországi boér (bojár) ugyanis az egész képcsarnokot: „cuiu merdzse“ (a mint megy, román közszó) megvette s szép aranyokkal ki is fizette, el is vitte.

Kh...

T Á R C A.

A két vezér.

Történeti elbeszélés Erdély multjából.

Irta Wertler Mátyás.

Istenalkotta földünk egyik kies részébe akarjuk vezetni szives olvasóinkat, melyen a kegyetlen zsarnokság szomorú műveit nyomta a mult századok történetkönyvébe! iránytűje ez az utónemzedéknek, mely megmutatja a szirtet, melynél hajótörést szenvedtek apái, hogy ő okuljon.

* * *

Erdély bájos virányai felett mindinkább elhomályosodott a nap Báthory Istvánnak eltűntével! ¹⁾ — Az új fejedelem. Báthory Kristóf török császári parancsra az elűzött oláh fejedelmet — Pétert fegyveres erővel vissza helyezé székébe; mit a lengyel király, míg Erdély fejedelme volt, ki nem vitt, Kristof az ő, és XIII. Gergely pápa nógatására 1519-ben a jesuitákat Kolozsvárra visszahelyeztette, bátor az ország rendei, hivatkozván az ország esküvel pecsételt kitiltó határozatára, tiltakoztak. Nejének halála feletti bánata, csak hamar őt is a sirba szállította.

¹⁾ Zsigmond lengyel király halálával ennek utóda — Henrik a nélkül, hogy az ország rendeit tudosítaná — megértvén fivére, IX. Károly, francia király halálát, titkon eltávozott Lengyelhonból: mivel ünnepélyesen felváltva, határozott időre meg nem jelent, — a rendek a trónkövetelők közül Báthory István erd. fejedelmet királyuknak megválasztották 14-ik dec. 1575., dacára Miksa császár ellenvetésének, miután a feltételeknek eleget téve, Annát, Zsigmond leányát nőül vette, kivel azután május 1-én 1576. meg is koronáztatott. (Felmer 238. §. 178. 1.)

Zsigmond, az alig 9 éves fiu Gálfi tanácsára, a lengyel király beleegyeztével, fejedelemmé választatott Kolozsvárott a rendektől. Kiskorúsága alatt atyja, Kristof végrendeletéből tizenkét tanácsos; azután a lengyel királytól Kendi, Kovasotzi és Sombori személyében egy hármass hatalom kinevezve, intézte a kis ország ügyeit; végre a nemzet kívánságára Gétzi János nagyváradi parancsnokot ruházta fel a király kormányzó méltósággal.

Innét kitetszik Báthory István nagy tekintélye, melynek köszönhették a szászok, hogy az eddig fejedelmi aláírást nélkülözött törvénykönyvük 18. febr. 1583-ban megerősített. ¹⁾ Méltán gyászolta tehát Erdély a 13. dec. 1586-ban elhunyt nagy királyt, ki végrendeletileg is megemlékezett szeretett honáról, melynek kétszáz ezer forintot hagyományozott; így Zsigmond unokáját az aranykészletű drága kincseiben — András fivérével született Endre bibornokot, ki általa lett varmia-i püspök, — az ezüstneműekben — Boldizsárt pedig a bibornok fivérével Fogaras földén, nevezte utódokul.

1588. dec. 18-án a megyesi országgyűlésen átvévén Báthory Zsigmond az ország kormányát, teendői között, miket neki az ország rendei feladtak, első helyen találta a jesuiták kiűzetését a honból; bár akaratlanul, engedelmességet a határozatnak, nevezett szerzet kitiltatott.

Mellőzzük magában az állhatatlanságban változókegy fejedelem életviszonyait elősorolni; hona sorsára szánandó következménydus befolyását szándékunk megemlíteni, mely

¹⁾ Felmer 243. §.

Erdély állapotát azonosítja Magyarországnak Mohács veszedelme utáni állapotával, csak hogy ez időtáiban itt nem pogány, hanem keresztényokozta vágás sebzé e hont, melynek enyhethajító fájdalom kiáltásai a pusztában elhangoztak!

Hogy az állhatatlansága által megbántott II. Rudolf császárt kiengesztelje, 1599. Bécsbe küldötte követeit Zsigmond, alattomban pedig titkos szerződésre lépett Endre bíbornok és varmiai püspök unokatestvérével, ki kereskedői áruhában érkezett hozzá. Az egyezkedési pontok voltak: 1. bárhol legyen tartozkodása, Endre neki husz ezer aranyt fizessen évenként; 2. Beszterce, — mi ellen óvást tettek a szászok — vidékével, és dézsmáival, valamint Véc, Sajó, Bnzd, Asszonyfalva, Bogács és Ekemező legyenek Zsigmond tulajdona. ¹⁾

* * *

Báthory Endre általvévén Zsigmondtól az erdélyi fejedelemséget, a német és török császárt; Moldva és Oláhország vajdáit tudósította megválasztatásáról, — Mihály oláh vajda nem csak tetszőleg fogadta e választást, de esküvel is elfogadta az ajánlott frígyes társaságot (ravasz lelke azonban Endre megbuktatását tervezte.) ²⁾

Hasztalan volt Endrének várakozása, Rudolf császár nem válaszolt; elküldé tehát Kornis Gáspárt Basta cs. fővezérhez, kitudandó a császár véleményét, meghagyta egyszersemind követének, kérdezze meg: akarja-e Rudolf őt pártfogása alá venni, vagy nem? — a török tőle csak tizezer arany adót kívánt, holott ezelőtt tizenötezer követelt; továbbá eszközölje ki neki Rudolf Báthory Zsigmond nejevel összekötését, kinek elválása a grázi székesegyhazban nyilvánosan kihirdetett. Mindezekre Basta őt Bécsbe utasította, s mivel választ nem kapott, a török császárral szövetségelt; azután Mihály vajda ellen vezette seregét, ki csalfa szabadság ígéretekkel magához édesgetvén Erdély népeinek egy részét, Brassó elfoglalása után, harminc ezer emberrel Szébennek tartott.

A dolgok ily fordulánál, két követ érkezett Mihályhoz, kik a rom. császár nevében felszólították, hogy Erdélyből kivonuljon; midőn ő a felszólító parancsot írásban követelte, a követek Báthoryhoz utasították; Mihály erre kimondá: neki a rom. császártól más rendelete van, s e szerint el is járand; az apostoli Nuntius (ez lehetett az egyik követ) elfogatta és Báthory ellen indult, ki tőle csak egy negyedmértöldnyi távolságban állott seregével.

A vajda izenetére: kimélje meg a keresztény vért, és mondjon le a fejedelemségről, Báthory huszonöt ezer emberét a csatamezőre kirendelte; a szerencsétlen ütközet Szébennél octob. 28-án reggel 9 órától, délután két óráig tartott; Endre halottakban és sebesültekben 2027 embert vesztett, Mihály 200. — A megfutamodott fejedelmet az oláhok üldözöbe vévén, elfogták, agyonverték, levágtott fejét Mihályhoz vitték. ³⁾ — Benkő így adja elő ezen eseményt: Báthory Endre mi rosztat sem gyanítva K. Fejérvárott országgyűlést rendezett; azalatt hirül viszik neki, hogy Mihály vajda Erdélybe rontott, mintha ezt Rudolf császár részére el akarná foglalni (a következmények megmutatták szándokát). Mihály az ígéretekkel elámitott székelyeket Szeben alá vezette, e város és Schellenberg között az ugynevezett „Borgenwiesen“ térségen történt az ütközet. Endre kincseivel terhelt lovát egy mocsárban elvesztvén, Udvarhelyből Csikszékbe menekült, innen Ördög Balázs utmutatása folytán vegyes oláh, bőljár, székely tömegtől üldözötve, éhséget, szomjat túrve Naskalát hegyet ciérte; (Istvánfi, Felmer hibásan nevezik az ajtosi hegytövet) — néhány pásztor tejjel öltá szomját, de alig indult tovább, holdcsénynél rábukkant

¹⁾ Martius 21. tartatott Megyesen az országgyűlés, melynek határozatai tanuskodnak Zsigmond fejedelemnek lemondásáról Báthory Endre javára (Benkő 1. r. 238. l.

²⁾ Felmer 269. §. — Benkő 1. r. 4. k. 348. f.

³⁾ M. Meyern Ortel. rediv. folyt. 1. r. 265—266. l.

Ördög Balázs. — Száz kísérői közül, kik vagy levágtattak, vagy elszéledtek, egyedül Mikó Miklós maradt Báthory Endróvel, s bár Endre vitézül védelmezte is magát kardjával, homlokán kapott sebe következtében lerogyott. — Levágtott fejét Ördög 3. nov. (Meyern 9-ik nov. teszi) 1599 Mihály vajdának adta; minék láttára Florica Mihály neje mély fájdalommal, férje pedig álnok tettetessel felkiáltanak „Szegény pap! szegény pap! (Serakul popa! serakul popa!) Ördög Balázs, mivel nem eleven hozta el Endrét, mi jutalmat sem kapott. — Logofet cancellarius tanácsára a vajda Báthoryt nagy pompával eltemettette K. Fejérvárott Sz. Mihály székesegyháznak azon sirboltjába, melyet néhány héttel a csata előtt bátyja — Boldizsár számára rendezett, kit négy év előtt Báthory Zsigmond megöletett. — Az alig 33 éves férfit (Felmer 269. §. 28 évesnek állítja) siralmas zokogással kísérte a nagyszámú nép örök nyughelyére! — Forog, mint maga a világ a szerencse kereke, azon különbséggel, míg amaz rendes vágásban marad, ez gyakran kiugorva, tátongó mélységbe veti urnője kegyenceit! — a szerencse szezeljét nem sokára tapasztalta Mihály vajda is: „hodie mihi cras tibi.“

* * *

A boldogtalan fejedelem eleste után Mihály K. Fejérvárra tette át székhelyét, itt tartott országgyűlést, melyben hűségi esküt kívánt az országtól, — Báthory Zsigmond adományain kívül, mind megerősítette a többi adományokat; kitetszik ez az országgyűlési határozatokból is, melyeket ily cím alatt erősített meg: „Vajvodae Transalpinæ S. C. Regiaque Maiestatis (sc. Rudolphi) Consilarii per Transilvaniam Locumtenentis, ac cis per Transilvaniam, et partium ei subiectarum fines exercitus Generalis Capitanei“ — így kérkedett, állítván: hogy ő Erdélyt a császár részére meghódította; cseleivel pedig, midőn kegyetlensége, zsarnoksága miatt az erdélyiek ellene Basta cs. k. aranygyapjas vitéz, felső Magyarország helytartóját behívták, ezt Erdélytől távol tartani volt főtekövése. Midőn Basta elérkezett, Mihály Erdélyt vonakodott a császárnak átadni — és Miriszlónál, nem messze N. Enyedtől tábort felütötte: Basta hatezer emberrel Thordára jött, hozzá csatlakozott Csáki István is hat ezernyi seregével; — 18-ik sept. 1600. megtámadta Mihályt, ki legyőzve futásban keresett menedéket; felesége és fia Petrasko Fogaras várba zárattak. Prágában álnok szineskedéssel oda vitte a dolgot Mihály, hogy Rudolf császár hitelt adván mentegetődzésének, őt Bastával Erdély visszafoglalására rendelte. ¹⁾

Kassáról kibékülve, együtt indultak Basta és Mihály Erdélybe. 1601. april havában Goroszló falunál (Istvánfi Doroszlónak nevezi) Báthory Zsigmond tizezer embert, 130 zászlót, 45 ágyut vesztett a csatában, ezzel egyszersemind elvesztette a fejedelemséget, melyről a kolozsvári országgyűlésen ünnepélyesen lemondott; ezt azután Basta, urának nevében elfoglalta.

Kolozsvárott a gyűlölség Basta és Mihály közt újra kitört. ²⁾ A császári fővezér Thordán Mihályt megölette, a

¹⁾ Még az oláh vajda távollétében Lécfalván országgyűlést tartott Basta, sürgetve abban a hűségi esküt, de erre — Déván kívül a többi rész nem volt hajlandó; mert midőn 1601. jan. 21. Kolozsvárott országgyűlés tartatott, és ennek cikkei Csáki István erdélyi főkapitány megerősíté, — dacára annak, hogy azalatt Prágába követek valának küldve, kik Rudolf császárnak alattvalói engedelmisségüket kijelentsék — Báthory Zsigmondot újra fejedelemnek kiáltották ki az ország főbjei. — Moldvaországban tartozkodott ekkor Zsigmond, innét indult lengyel és moldva sereggel Kolozsvárra.

²⁾ Erdély szomorú sorsát a két vezér alatt, holmi írók nyomán említi az erdélyi egyházmegye vagy 19 évvel ezelőtt kiadottnévtárban (Schematismus) foglalt „Historia templi Cathedralis Albensis in Transilvania“ 101 lapja, melyen szórul szóra áll „eodem anno 1601 longe dirissimorum, totique Patriae functissimam vastitatem, ac direptionem Civitas Albensis, ipsaque Basilica Cathedralis sustinuit, ac pertulit ab effroeni, atque perditissima hominum colluvie, Valachis nempe, Rascianis, et Hajdónibus Hungariae qui in exercitu famosissimi Michaeli Vajvodae, et Georgii Bastae

gyilkos láncsával döfte hason keresztül a vajdát, levágott feje egy elhullt lóra tétetett, hullája két nap a szabad ég alatt hevert, minek láttára a megijedt oláhok Erdélyt elhagyták, ¹⁾Basta tettét azzal indokolja, hogy Mihály kegyetlensége mellett, a romai császár Rudolf ellen szövetségelt a törökkel, Brassóban kapta meg a török császárnak megerősítését az erdélyi fejedelemségben. ²⁾Mihály egyszerű pásztorfiuból vajdaságra vergődve, hűtlenségének a romai császár iránt ily módon nyerte jutalmát.

Most vetélytárs nélkül, egyedül kénye kedve szerint működött Basta, de rendkívüli szigora, kapzsisága ő tőle is elidegenítették az erdélyiek szíveit, úgy, hogy miatta az idegen csapatoktól rettegtek. ³⁾Székely Mosessel eleinte győzelmes csatát vívott, de midőn a török csapatokkal megerősödött, Szatmárra huzódott; — Székely Moses majdnem egész Erdélyt elfoglalván, fejedelmi méltóságba helyezte magát.

Basta kérelmére Radul (más néven Serban) oláh vajda négy ezer lovas és hat ezer gyalog sereggel Brassónál Székely Mosessel megütközött, Moses a csatát és életét is elvesztette, ⁴⁾mire a török-tatár sereg megfutamodott; Bectes török fővezért az ország több nagyjai között Betlulen Gábor is követte a vaskapun tul.

Moses eleste után Basta ismét Kolozsvárott termett, a várost a jesuiták elűzése miatt pénzbírságra ítélte, azután még több nyomokat hagyva előbbi kegyetlenségeiből, eltávozott Felső-Magyarország főparancsnoki állomására, ott is embereket felnevelvén, a tartományt pusztítván.

Őt, az arany- és vérszomjas szörnyet, kit az egész nemzet gyűlölt, a nemesis, csak szelid alakban utólért, midőn 1607. nov. 22-én tivornya közben székéről hanyatesve, rögtön meghalt. Így veszett a két idegen vezér. —

Heti szemle.

— **Kazinczy Ferenc százados ünnepélye.** Pesten oct. 27-én 1859. Az ünnepély, mely már hetek óta élénken foglalkodtatá mindazok figyelmét, kik bár távolról is értik és érzik, mit tesz az, egy nemzetnek mármár haldoklóban levő nyelvét nem csak az enyészet örvényéből visszarántani, hanem azt egy új alapon a széperzet, az izlés alapján új életnek, új virágzásnak indítani; a kik tudják méltányolni egy egész élet törekvését, mely a kitűzött nagy és hazafias célért nem csak rendíthetlenül küzd, hanem azt, öntudatlanul bár, géniuszának hatalmával ki is küzdi, — ez ünnepély, mondjuk, Kazinczy Ferencnek, a magyar nyelv és irodalmi izlés reformatorának évszázados születési ünnepe ma komoly méltósággal megtartott.

„militabam“ — következik a hivatkozás Bethlen Farkas V. r. 33. lapjára. — A károlyfehérvári főtemplom 1604. ki állapotát egy eredeti magyar okirat után ugyan ezen egyházi könyv adatai szerint később adandjuk.

¹⁾ Istvánfi, Felmer.

²⁾ Felmer 273. §.

³⁾ Tőle vette — Benkő szerint — nevé a basta-szekér v. két kerekű taliga, mert legnagyobb részt elhajták az országból az igás marhát úgy, hogy az ily taligát magok az emberek voltak kényserülve huzni. — Istvánfi a honi írőkkel a mezei munka hiányának s ebből hővedezett drágaságnak, inségnek tulajdonítják a gabonának rendkívüli árát például: egy véka buza huszont aranyért kelt; a szegényebbek elhullt lovakat, macskákat, sőt mi legborzasztóbb — emberi tetemekeket ettek! — E szánandó állapot — úgy látszik végre rábirta Báthory Zsigmondot, hogy véglegesen beleegyezett a romai császár feltételeibe, miszerint Lobkovitz cseh várat némely kisebb birtokkal 5000 forint évi nyugdíjjal bírassa. 1610-ig nyugodtan élt itt, de azután ismét gyanuba esvén, Felmer szerint Prágában (277 S.) 1613. 27. mart. tisztes fogságban fejezte be változatos életét s ezzel a somlyoi Báthoryak családi tábláját.

⁴⁾ Lecsapott feje láncsára függesztve Radul sátora előtt, azután Brassó piacán közszemlére ki vala téve, vele harmincezer, többnyire előkelő családok fia i estek el, kiket a brassaiak egy nagyszerű sirdomb alá temettek e fölrással:

„Quos genuit cives, hic Transilvania condit
Heu parvo tumulo quanta ruina iacet.“

szóval megtartott. Nagyobb jelentőségű, kegyeletesebb ünnepet rég volt alkalma följegyezni sajtónknak. Mi részünkről azon meleg részvétet, sőt mondhatni lelkesedést, melyet a magyar irodalom e nagy bajnokának emléke országszerte költött, örömet oly örvendetes mozzanatul ohajtjuk tekinteni, mely irodalmunknak se bel, se külterjére nézve nem maradand meddő, és névszerint a magyar író-és olvasó közönség közti viszonyra nézve is kedvező gyümölcsöket fog teremni. Az ünnepelt szellemének megújult hatása alatt komolyabban fogja mindkettő egymást és együtt közkincsét az irodalmat méltányolni, becsülni, s kölcsönösen emelni. E hon ifjai előtt, kiket hivatásuk és lelkesedésük az írói pályára visz, a mai ünnep emlékeztető mozzanatkép fog szüntelen lebegni, hogy a magyar nyelvnek és irodalomnak a Kazinczy szellemében szolgáljanak, t. i. munkásságukban tudományt izléssel párosítsanak. Ily reménnyel jegyezzük föl a mai emlékünnepegy részleteit, melyen tárgya szelleméhez illő méltóság uralkodott.

Hogy a mai nap jelentése általánosan meg lőn értve s a fővárosi körökön tul élénk viszhangra talált, bizonyítá azt a díszes sokaság, mely a nemz. muzeumi díszterem megnyitására jóval előbb ez épület csarnoka előtt sokkal nagyobb számban összesereglett, semhogy az őket mind befogadhatta volna, hogy a magas férfiu szellemének születése 100-dik évnapján szentelt ünnepélyben részt vegyenek. A muzeum termei ez ünnepélyre kellően voltak rendezve. A rotundában növényekből összeállított diszitmény közepén Orlai Petricsnek a mai alkalomra készített festményét láttuk, melynek tárgyát, ha bár ismeretes is, tudósításunk teljessége végett néhány szóval föl emlitjük. A Kisfaludyak és Kazinczy között t. i. nyelvi elkülönbség miatt meghasonlás létezett, mely személyes viszálylá fejlődött. Kazinczy 1828. februárban megjelenik Pesten, Szemere Pálnál; az irodalom ifjabb hősei, kik Kazinczyban apostolukat tisztelték, körülereglenek. Kisfaludy Károly akkor Pesten időzvé, néhányaktól rábíratik, hogy velők Kazinczynál látogatást tegyen s vele kibéküljön. A kép ezen kibékülést és első találkozást ábrázolja. Rajta e következő nevezetes személyek láthatók arcképezve: Zádor, Helmecy, Bajza, Kisfaludy K., Toldy, Kazinczy, Szemere Pálné, Bártfainé, Vörösmarty, Szemere Pál, Bártfai, Kiss Károly.

A díszterem, jóval előbb, mint az ünnepély kezdődött, egészen megtelt. A karzatokon lelkes honleányok gyönyörű koszoruja, lent a teremben a hallgatók nagy száma, kiknek kiváló része pompás magyar ruházatban jelenvén meg, az első padokat foglalá el. Az emelvény közepén növényekkel földiszített állványon az ünnepelt költő fehér márvány mellszobra emelkedett. Ugyanazon emelvényen az akadémiai tagok ülőhelyei voltak.

Tíz óra után végre megjelent az elnök, és a gyűlést ünnepélyes felolvasással megnyitandó alelnök, több dus magyar főuri díszruhában öltözött előkelő hazafi kíséretében.

A bekövetkezett ünnepélyes csendet gr. Desseffy Emil academiái elnök rövidre összevont szavai szakíták meg, melyekkel köszönetét nyilvánítá a jelenlevő közönség, az egész hazában fellelkesült honfiak és azon lelkes honleányok irányában, kik megjelenésükkel az ünnepély díszét emelik, s kiknek adománya azon mű, mely az előtermet díszíti ez ünnepélyes napon. — Előadását lelkesült éljenzés kísérel, Azután b. Eötvös József foglalá el a szónoki széket. Felolvasott jeles beszédének több helyén éljenzések szakíták félbe, melyek annál lélekebatóbbak valának, minthogy a teremben kívül maradt nagy számu közönség rokon lelkesedéssel vizsgálgoztatá azokat.

Azután Szász Károly díjnyertes költeményének szavaltatása következett. E költeményt nem maga a szintén jelen volt költő olvasá föl, hanem Székács József akad. tag ur szaválá oly lélekkel és meghatóan, mikép mondhatni, a költeményt még egyszer oly hatóssá tette. Lelkesült tetszéskiáltásokat s a költő zajos, szünni nem akaró megéljenzetetését

voná e szavakat maga után, mit a szegény költő elérzékenyülten köszönt meg.

Ezután a magyar irodalom érdemes történése Toldy Ferenc ur lépett a szószékre, és „futó visszapillantás Kazinczy Ferenc irodalmi pályájára“ cím alatt olvasott föl egy kitünő értekezést, melynek tartalma rövid futólagos kivonásban mintegy a következő:

A bevezetés, melyben értekező ur a Kazinczy Ferenc föllépését közvetlenül megelőző kort jellemezte, és pedig mint olyant, melyben Bessenyei György a nyelv készületlensége miatt csak azt mutathatá, mi lehetett vala, ha félszázaddal később jő. S ime jött Kazinczy Ferenc, s legott korának lángoszlopa lett. Ő mindenek fölött, mint értekező ur velős szóval jellemzi, „izlési lángelme“ volt. A szépérzék összes szellemi valóján annyira uralkodott, hogy valamint művein, ugy életében, sőt irodalmi harcaiban is, magát sehol meg nem tagadta; s éppen abban mutatta ki eredeti, ősi természetét, hogy a költészet felsőbb nemeiben elődök s tört ut nélkül világos öntudattal hozta elő a legmagasbat, mit nyelvünk és költészetünk a szépnek szempontjából eddig előhozott. Így lett ő a nyelvnek költői átalakítója. Midőn Kazinczy F. a pályára lépett, a költői nyelv nem volt még se az élet, se a közpróza nyelvéből kellőleg elválva. A költők legjobb esetben a próza világosságát érték el, de ennek száraz józanságával. Kazinczy az első volt, kinek dolgozatai költötték föl a poetai dictionnak eladdig nem is sejtített érzését. Nem sokára első föllépése után a legtiszteltebb író lön, kinek művein Csokonai és Kisfaludy Sándor izléseket művelték, és ez utóbbi azon vallomást tette, hogy „remegett örömeben, ha Kazinczytól csak egy új sort olvashatott.“ Következett hősünknek hét éves rabsága, mely félbeszakasztotta ugyan Kazinczy Ferenc kifelé hatását, de megérlelte benne a szépirodalmi nyelvreform nagy eszméjét, melyet kivált az 1780—90. közti évek szerencsétlen újítói példájától visszareitvenne addig tartózkodva vallott. Kazinczy Ferenc korszakot képez irodalmunkban; ő általa — így mond értekező ur — vált ki az élet nyelvéből egy saját irodalmi nyelv, a nélkül hogy amaz a maga helyén elvesztené jogosultságát az irodalomban is; ő tőle kezdve birunk irályt. E magasatos siker nagyrészt Kazinczy F. műfordításai által érte el; foglalkodott Klopstokkal és Herderrel, Wielanddal és Lessinggel, Molierral és Rousseauval. És mi nagy hivatása volt ünnepelt írónknak a műfordításra, azt a következő, értekező ur által idézett szavai is bizonyítják: „Nem néztem elégnék, mondja, csak a munkát hozni áltál; azon voltam, hogy írom is áltáljőjön minden szeretett sajtásgaival, azon, hogy ne én láttassam szólni az író helyett, hanem hogy ő általam.“ — A mit értekező ur általánosan mondott Kazinczy Ferenc írói érdemeiről, azt irodalmi tevékenységének különféle neveire is alkalmazván, részletesen bizonyítja, és főképp költői epistoláit mint el nem ért remekműveket magasztalta. Értekező el sem hagyá helyét, hanem

a második díjoszorozott dícskölteményt olvasá föl Tompa Mihálytól, a melynek fölolvassása után gr. Dessewffy Emil akad. elnök egy zárszóval az ünnepélyt berekeszté.

Három óra tájban az „Europa“ szálloda emeleti terében megkezdődött a lakoma, mely a Kazinczy ünnepélynek másik érdekes részét képezé. Majdem kétszáz hazafi vett részt ezen lakomán, melynél a hazai nemesség, irodalom s művészet szép számmal képviselve volt. A második tál után gr. Dessewffy Emil az akademia elnöke emelt legelső poharat Császár Ő Felsége valamint Főherceg Főkorományzó Ur Ő cs. Fensége egészségéért. Következtek azután a Patikárius zenetársulat kedvelt nemzeti dallamai közt toasztok többektől Kazinczyra, gr. Dessewffy Emilől Tompa Mihály és Szász Károly díjoszorozott költőinkre, Szász Károlytól gr. Dessewffy Emil és báró Eötvös Józsefre, valamint a „Toldynál erősebb, aranyánál aranyabb,“ Aranyra sat. Ezek után Dessewffy Emil az ünnep és lakoma méltó befejezésül felszólítá a hazafiakat, hogy a nagy honfi évszázados évnapja örök emlékére egy Kazinczy-alapítványnak adjanak életet s a rögtön megindított aláírási iv félórával később 3000 frtnyi eredményt tüntetett föl a hazafi kegyelet és lelkesedés kifolyásaul. (B. H.)

Temesvári ujdonságok.

* A „Vas. Ujság“ egy maliciosus jegyzésben kérdést tesz, hogy még Temesvárról sem hallani hangot, valjon ott megülik-e Kazinczy Ferenc százados születési évnapját? Igenis megülte egy-két buzgóbb érzésű honfi, de csak mint egy elszakadt hívő a vasárnapot, templom nemléteben egy-két kegyeletos emlékezéssel. Hogy miért nem adtak a lelkesebbek nyilvános kifejezést ennek, oka ez utóbbiak tulságosan csekélyebb számában rejlik, s oly egyének hiányában, kik egy ily ünnepély rendezésével járó fáradságnak magokat készek volnának alávetni. A részt veendő közönséget sem lehetne nagy számura feltételezni, mert körünkben a szellemi élvezetre bizony kevés áldozatkészség mutatkozik. Korántsem kell azonban gondolni, hogy e magyar irodalmi emlékűnnep azért maradt volna el, mert városunk tulnyomó eleme nemet: ha ez volna oka, ugy a jövő hó 10-ki Schiller-ünnepet színről színre kellenék kicsiben láthatunk, holott eddig egy mukkanás sem hangzik a városban, hogy valaki erre gondol.

* Most, midőn kertjeinkből a vig szüret danájának és zenéjének kellenék hangzani; nagyon savanyu képpel nézünk körül, ha az elsőből semmit, a másiktól csak egyetlen melodiatlan hangszert, a kis dobot halljuk füleinkbe csörömpölni, s azt sem a kertek felől, hanem az utcákon, emlékeztetőül azon két latin szóra, mit a betűt soha sem látott paraszt is nagyon jól ért: portio, — executio.

Kiadó és felelős szerkesztő Pesty Frigyes.

Cs. k. szabad. osztrák államvasutttársaság 45,142. szám.

H I R D E T É S.

A cs. kir. szabadalmazott osztrák állami vasutttársaság főigazgatósága ezennel a t. c. közönség köztudomására juttatni bátorodik, hogy általa G u t t m a n n testvér urak Bécsben 1859. évi szeptember 10-étől kezdve a steierdorfi község bizományilagos eladásával megbizattak.

A t. c. vevők megkérctnek tehát ezennel, hogy az árak és rendeltetési föltételek tekintetében a nevezett urakhoz, vagy ha tetszik az alólírt főigazgatósághoz forduljanak.

Bécs october 3-án 1859.

A cs. kir. szabadalm. osztr.

állami vasutttársaság főigazgatóságától.